

قنذیلی، سید جواد و عالی، مرضیه (۱۳۹۳). توصیف رویکردهای نظری گوناگون به تعلیم و تربیت اسلامی. مجموعه سمینارهای تخصصی تعلیم و تربیت اسلامی. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

توصیف رویکردهای نظری گوناگون به تعلیم و تربیت اسلامی^۱

حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر سید جواد قنذیلی^۲

دکتر مرضیه عالی^۳

تاریخ ارائه سمینار: آذرماه ۱۳۸۸

چکیده:

ارائه مدل نظری تربیت اسلامی روشی است که در طی آن نظریه پردازان تربیت اسلامی به شیوه‌ای سامانمند در باب تعلیم و تربیت دینی نظریه‌پردازی نموده‌اند. در واقع سامانمندی، حدّ‌میزه‌ی آن از سایر رویکردها و دیدگاه‌ها در خصوص تربیت اسلامی است و همین بررسی نظام‌مند و سیستمی موجبات بسط و تعمیق در تربیت اسلامی را فراهم خواهد نمود. در این نگاه نظام تربیت اسلامی مجموعه‌ای از اجزاء و روابط میان آنهاست که توسط ویژگی‌های معین به‌هم‌وابسته یا مرتبط می‌شوند از این‌رو آنچه این پژوهش در پی آن است توصیف مدل‌های نظری تربیت اسلامی است که صاحب‌نظران در سطح جهان در خصوص امکان و چگونگی تربیت اسلامی مطرح نموده‌اند. تربیت اسلامی و مدل‌های آن همان‌گونه که قبلاً توصیف گردید همواره در کانون توجه اندیشمندان و فلاسفه اسلامی بوده است، از این‌رو در سیر تاریخ تعلیم و تربیت همواره با دیدگاه‌ها و مدل‌های تربیتی مواجه می‌شویم که سعی در

۱. سمینار ارائه شده مبتنی بر پژوهشی است که با حمایت پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی؛ دانشگاه فردوسی مشهد انجام شده است.

۲. استادیار دانشگاه فردوسی مشهد

۳. دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه فردوسی مشهد

تدقیق این فرایند نموده اند و روش‌ها و اصول تربیت اسلامی را ارائه نموده اند از این رو در پژوهش حاضر مساله اصلی پژوهش بررسی مدل‌های نظری تربیت اسلامی ارائه شده توسط صاحب‌نظران بوده است، به عبارت دقیق‌تر اینکه صاحب‌نظران تربیت اسلامی، تربیت اسلامی را به چه معنایی بکار برده اند؟ در ارائه مدل تربیتی از چه منابعی بهره گرفته اند؟ در استفاده از منابع از چه روش‌هایی (توصیفی، توصیفی - استنباطی و استنباطی) بهره گرفته اند؟ جهت بررسی سئوالات فوق پژوهشگران از روش تحلیل محتوا استفاده نموده و از مجموعه منابع تربیت اسلامی که از سوی صاحب‌نظران این حوزه از علم تدوین و تالیف گشته است اعم از منابع تاریخی و معاصر در حوزه تعلیم و تربیت اسلامی واحدهای تحلیل این پژوهش را تشکیل داده و با نظر به گسترده‌گی موضوع پژوهش، با قرار دادن ملاک‌هایی منطقی دایره منابع محدود نمودند سپس به گردآوری منابع لازم به عنوان مقوله‌های تحلیل و اجزای سیستم تربیتی بطور تفصیلی به عنوان واحدهای رمزگزاری در منابع جستجو گردید. این اجزا عبارتند از: منابع، مبانی، اصول، اهداف و روش‌های تربیت اسلامی با توجه به اجزای فوق از یک سیستم تربیتی هر کدام از این اجزا مورد بررسی دقیق قرار گرفته و نحوه ارتباط و استخراج آن‌ها مورد تبیین قرار گرفته است و سپس بر مبنای ارتباطات بین این اجزا مدل نظری برای هر یک از صاحب‌نظران مشخص گردید و سپس به مقایسه دیدگاه‌ها در ارتباط با هر جزء این سیستم پرداخته شد.

بررسی یافته‌های پژوهش نشان داد که در میان صاحب‌نظران حوزه تربیت اسلامی در گذشته (هنگام فارابی تا دوران معاصر) مبتنی بر نوع نگاه فلسفی دفتر همکاری حوزه و دانشگاه دو الگوی اساسی عقلانی و عرفانی وجود داشته و در میان صاحب‌نظران معاصر سه مدل اساسی رایج بوده است که در مدل نظری اول مبتنی بر پاسخگویی به مسائل تربیتی از دل منابع اسلامی بوده است، مدل دوم مبتنی بر بررسی کلیت نظام اسلامی و کشف اهداف نظام برای انسان مومن و سپس ارائه روش بوده در مدل نظری سوم ترکیبی از تحلیل مفهومی تربیت مبانی فلسفی تربیت اسلامی و مبتنی بر آن استخراج مبانی، اصول و روش‌ها مدنظر صاحب‌نظران بوده است. و نهایتاً در مدل چهارم مفروضه‌های فلسفی تربیت اسلامی برای کشف دلالت‌های تربیتی مدنظر صاحب‌نظران بوده است.

لازم به ذکر است که در بکارگیری یافته‌های پژوهش باید به محدودیت‌های آن توجه داشت که عبارتند از اینکه:

- ۱- با توجه به اینکه مدل‌های تربیت اسلامی در طول تاریخ دست‌خوش تغییراتی گشته است لذا لزوم بررسی این مدل‌ها ایجاب می‌کند که مدل‌های تاریخی مورد مذاقه قرار گیرد برای این کار از منابع دسته بندی شده توسط مراکز پژوهشی از جمله دفتر همکاری حوزه و دانشگاه استفاده شده است که در آن‌ها مولفان به دیدگاه‌های صاحب‌نظران ساختار داده و این باعث پیروی محققان از این ساختارها گشته است.
- ۲- در دیدگاه‌های اکثر اندیشمندان ساختار تربیتی مشخصی وجود نداشت و محققان ناگزیر از استنباط ساختارهای تربیتی از متون بودند.
- ۳- عدم به‌کارگیری واژگان مشترک برای مقولات در میان دیدگاه‌های صاحب‌نظران مختلف رسیدن به مدل کلی از این دیدگاه‌ها را با سختی مواجه می‌نمود.
- ۴- تعدد منابع در زمینه تربیت اسلامی محققان را ناگزیر از انتخاب نمونه ای از آنها نمود که این عامل شاید باعث دیده نشدن برخی مدل‌ها در تربیت اسلامی بوده است.

